

İsmâil Sâdık Kemâl'in (ö. 1310/1892) Hz. Hatice ve Hz. Aişe Naatları*

The Naats of Hz. Hatice and Hz. Aisha by İsmâil Sâdık Kemâl
(d.1310/1892)

Sorumlu Yazar

Zeliha ERÇEN DURANMEB'de Öğretmen, Doktora Öğrencisi,
İstanbul/Türkiye,
İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü, İslâm Tarihi ve Sanatları
Ana Bilim Dalı

zelihaeduran@gmail.com

orcid: 0000-0003-1751-1125

Atıf Citation

Duran, Z. E. (2025). İsmâil
Sâdık Kemâl'in (ö. 1310/1892)
Hz. Hatice ve Hz. Aişe Na'atları.
BABUR Research, 4(1),
229–244.

Gönderim Submitted

06.04.2025

Revizyon Revision

26.04.2025

Kabul Accepted

20.05.2025

Yayın Tarihi Publication Date

19.06.2025

BABURRESEARCH

Öz

Kaleme almış ilim sahibi önemli bir şahsiyettir. *Âsâr-ı Kemâl*, Sâdık Kemâl'in en çok bilinen eseri olup; *Bin Ehâdis Şerhi*, *Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ*, *Esmâ-i Nebî ve Naat-ı Enbiyâ*, *Şerh-i Esmâ-i Evliyâ'nın Kıssası* olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Eserin üçüncü bölümü olan *Şerh-i Esmâ-i Evliyâ'nın Kıssası*'nda; başta Hz. Hatice, Hz. Aişe ve evlâd-ı kiram ve sonlarında Hz. Peygamber, harem-i şerif, mevlid-i celil ve lihye-i şerif için yazılmış toplam yedi naat bulunmaktadır. İslam edebiyatında en yaygın türlerden biri olan naatların çoğu, Hz. Peygamber'i övmek için yazılmıştır. Bunun yanı sıra İslam tarihinde önemli yer tutan diğer peygamberler, halifeler, veliler, din büyükleri, müridler ve bazı devlet adamları için de naatlar yazılmıştır. Sâdık Kemâl, *Şerh-i Esmâ-i Evliyâ'nın Kıssası*'na besmele ile başladıktan hemen sonra Hz. Hatice ve Hz. Aişe hakkında naatlar yazmıştır. Edebiyatımızda Hz. Hatice ve Hz. Aişe ile ilgili yazılmış pek çok manzum ve mensur eser bulunmaktadır. Bu çalışmada öncelikle edebiyatımızda Hz. Hatice ve Hz. Aişe hakkında yazılmış eserlerden kısaca söz edilmiş; divanlar, mesneviler, tezkireler ve mecmualar taranmış, içerisinde Hz. Hatice ve Hz. Aişe övgüsünün yer aldığı beyitlerden örnekler verilmiştir. Son olarak çalışmamıza kaynaklık eden eserde yer alan Hz. Hatice ve Hz. Aişe naatları incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Türk İslam Edebiyatı; İsmail Sadık Kemal; naat; Hz. Hatice; Hz. Aişe

Abstract

İsmâil Sâdık Kemâl (d. 1310/1892), important for his roles in religious and Sufi circles, is a knowledgeable figure who penned significant works. Among his most renowned works is "Âsâr-ı Kemâl." This compilation consists of three parts: "Bin Ehâdis Şerhi", "Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ, Esmâ-i Nebî ve Naat-ı Enbiyâ" and "Şerh-i Esmâ-i Evliyâ'nın Kıssası". The third part, "Şerh-i Esmâ-i Evliyâ'nın Kıssası," contains a total of seven naats, primarily dedicated to figures such as Hz. Hatice, Hz. Aişe, the Noble Family, and, towards the end, the Prophet Muhammad, the Holy Sanctuary, the Grand Birth, and the Holy Beard. The majority of the naats are dedicated to praising the Prophet Muhammad. Additionally, there are naats written for other prophets, caliphs, saints, religious leaders, spiritual guides, and statesmen. Sâdık Kemâl initiates "Şerh-i Esmâ-i Evliyâ'nın Kıssası" with the basmala, immediately followed by composing naats about Hz. Hatice and Hz. Aişe. Turkish literature boasts numerous poetic and prose works related to these revered figures. In this study, an overview is provided of works related to Hz. Hatice and Hz. Aişe in Turkish literature, exploring divans, mesnevis, biographical accounts, and anthologies. The study identifies verses praising Hz. Hatice and Hz. Aişe, and finally, it delves into the naats dedicated to them found in the source that inspired this research.

Keywords: Turkish Islamic Literature; Ismail Sadik Kemal; naat; Hz. Hatice; Hz. Aisha

* Bu çalışma Dr. Öğr. Üyesi Hamit DİKMEN danışmanlığında 2018 tarihinde tamamladığımız *Âsâr-ı Kemâl'deki Şerh-i Esmâ-i Evliyâ'nın Kıssası* başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana, Türkiye, 2018).

Giriş

İsmâîl Sâdık Kemâl hakkındaki bilgilere kendi yazmış olduğu eserlerden ve biyografik kaynaklardan ulaşılmaktadır.¹ Kaynaklarda doğum tarihi hakkında farklı bilgiler mevcuttur. Sâdık Kemâl, Âsâr-ı Kemâl adlı eserinin sonunda annesi Müslime Hanım'a dair yazdığı terceme-i hâlde, doğum tarihini H. 1240 / M. 1824 olarak belirtmiş ve doğum yerinin, babasının Edirne'deki görev yeri olduğunu ifade etmiştir.² Babası Yozgatlı Muhammed Salih Vecîhî Paşa Osmanlı'nın önemli merkezlerinde valilik, kaymakamlık ve beylerbeyliği görevlerini icra etmiştir. Sâdık Kemâl, ilim tahsil etmiş ve eserlerini dinî-tasavvufî bir çerçevede yazmıştır. Mîr-i mîran rütbesi almış, Rumeli Beylerbeyliği (H. Ramazan 1273 / M. Mayıs 1857) ve kısa bir süre de Meclis-i Mâlîye azalığı yapmıştır. 1892 yılında vefat eden şair, hayatında önemli bir yere sahip olan ve hizmetinde bulunduğu Dügümlü Baba lakabıyla meşhur, Şeyh Hafız Mustafa Efendi'nin Sultan Ahmed'deki haziresine defnolunmuştur (İnal, 1969: 842).

Sâdık Kemâl, içinde bulunduğu dönemin fikir ve anlayışından etkilenmekle birlikte geleneğe bağlı eserler kaleme almıştır. Eserlerin çoğunluğu Süleymaniye Kütüphanesi'nde ve Millî Kütüphane'de bulunmaktadır. Bursalı Mehmed Tâhir *Osmanlı Müellifleri*'nde Sâdık Kemâl'in eserlerini şu şekilde belirtmiştir: *Âsâr-ı Kemâl, Tefsîr-i Sûre-i İhlâs, Müflihîn-i Hazîne, Rûh-i Kemâl, Kitâb-ı Şerh-i Delâil-i Şerîf, Şerh-i Fezâil-i Salavât, Menâkıb-ı Dügümlü Baba, Hayrî'l-Kasas* (Tahir, 1972: 209). Mahmud Kemâl İnal ve Bağdatlı İsmâîl Paşa bunlara ek olarak *Kitab-ı Tefeyyüz* adlı eserin ismini zikretmiştir.

Ayrıca araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarda: *Tefsîr-i Âyat-ı Kur'ân, Şerh-i Nutk-ı Çehâr-yâr-i Güzîn, Şiir Mecmuaları, Sâdık-ı'l-Makâl Mecma'u'l-Kemâl* ve *Zikr-i Eshâb-ı Külli Dügümlü Baba* isimlerinde eser kayıtları da tespit edilmiştir. Sâdık Kemâl'in eserleri, farklı akademik düzeylerde gerçekleştirilen tez çalışmalarına³ ve makale⁴ yayınlarına konu olmuştur.

Şerh-i Esmâ-i Evliyâ'nun Kıssası, Âsâr-ı Kemâl adlı eserin bir bölümüdür. Eser manzum olarak kaleme alınmış farklı tür ve şekillerde besmele ve derkenarlar da dahil olmak üzere 207 içerikten oluşmaktadır. İsmâîl Sâdık Kemâl, esere besmele, naat ve kaside ile başlamış ardından dört halife hakkında manzum kıssalar yazarak menkabevî kıssalara geçiş yapmıştır. Menkabevî kıssalar; sahâbe, aşere-i mübeşşere, on bir fukahâ, yedi huffaz, evliyâ, tâbiin ve ulemâ hakkındadır.

¹ Detaylı bilgi için bkz. (Bağdatlı İsmail Paşa, 1951; Bursalı Mehmed Tahir, 1972; İnal, 1969; Konyalı, 1942; Kuneralp, 1999; Süreyya, 1996; Tuman, 2001)

² "...iki yüz kırk tarihinde Edirne'de bu 'abd-i 'âcizi ve mu'ahharan merhûm müşârun-ileyhin defin olduğu Hazret-i İbn-i 'Abbâs radiye 'anhümâ Rabbü'n-nâs efendimizin türbe-i 'aliyyleri ittisâlinde medfûn el-Hâcc Muhammed Sâlih Beg merhûmı ve çend nefer-i birâder ü hemşirelerimi doğurmuş ..." İsmâîl Sâdık Kemâl, "Vâlidem Müslime Hanım-ı Merhûmenün Terceme-i Hâlidür", *Âsâr-ı Kemâl*, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal no 1050, 256a.

³ Detaylı bilgi için bkz. (Can, 2020; Çetin, 2021; Erçen Duran, 2018; Işıl, 2015; Karakuş, 2015; Okumuş, 2019; Önce, 2019; Taşan, 2017)

⁴ Detaylı bilgi için bkz. (Belenkuyu, 2017; Çetin, 2022; Demir, 2023; Karakuş, 2018; Küçük, 2022; Şener, 1987; Tatlı, 2015; Terzioğlu, 2020)

İslam edebiyatı geleneğine göre, bir esere besmele, hamdele ve salvele ile başlanması âdettendir. Mürettep divanlar, mesneviler ve diğer manzum eserlerde ise hamdele ve salvele yerine, belirli bir sırayla tevhid, münacat, naat ve miraciye gibi dini içerikli şiirler yer alır. (Macit, 2006: 563). Sâdık Kemâl, geleneğe uygun bir şekilde esere besmele ile başlamıştır. Fakat şairin besmeleden sonra yazmış olduğu naatlar gelenekten farklı bir şekilde Hz. Muhammed'e değil onun eşleri Hz. Hatice'ye, Hz. Aîşe'ye ve evlâd-ı kirama yazılmıştır. Hz. Muhammed için yazılmış naat-ı şerifler; Harem-i Şerîf, Mevlîd-i Celîl ve Lihye-i Şerîf isimleriyle eserin sonlarında yer almaktadır. Sâdık Kemâl, naatlardan sonra ashab-ı kiramı medhetmek amacıyla kaside yazmıştır. Kasidenin bölümleri olan nesib, girîzgâh, medhiye, tegazzül, fahriye, dua gibi bölümlerin tamamı yer almamaktadır. Şair kasideye doğrudan medhiye bölümüyle başlamış dua ederek bitirmiştir.

1. Naat

Türk İslâm edebiyatının başlıca kaynaklarından birisi peygamberler ve onların etrafında meydana gelen hadiselerdir. Bilhassa Hz. Muhammed'e olan sevgi ve saygı onunla ilgili birçok edebî eserin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Şairler Hz. Peygamber'i övmek için ve onun şefaatine ulaşma arzusuyla; naat, siyer, mevlid, hilye, esmâ-i nebî, mirâciye, kırk hadis, hicret-nâme, gazavat-nâme, mucize-nâme ve şefaate-nâme gibi eserler kaleme almışlardır (Yıldız, 2012: 172).

Hz. Peygamber'le ilgili bu eserler arasında en geniş yeri alan türlerin başında naatlar gelmektedir. Edebiyatta naat Hz. Peygamber'i övmek amacıyla yazılan şiirlerin ortak adıdır. Genellikle kaside nazım şekliyle yazılmakla beraber gazel, mesnevi, tercî-i bend, terkîb-i bend, kıt'a, müstezad, musammat, rubai, tuyuğ, müfred ve mısra şeklinde de yazılmış naat örnekleri bulunmaktadır (Yeniterzi, 2006: 436).

Naatların ilk örnekleri Arap edebiyatında daha sonra da İran ve Türk edebiyatında görülmektedir. Divan şairleri tevhid ve münacatlardan sonra bir veya birkaç naat yazmayı gelenek haline getirmişlerdir. Bununla birlikte bu tertip dışında bazı divanların doğrudan naat ile başladığı, bazı divanlarda da mukaddimeden itibaren hemen her bölümünde naata yer verildiği görülmüştür.

Naatın genişleyerek Hz. Peygamber dışındaki kişilere de yazıldığı görülmektedir. Edebiyatımızda özellikle Hz. Peygamber için yazılan naatlar (naat-ı şerîf, naat-ı nebevî, naat-ı şerîf-i nebevî, naat-ı nebî) (Kavalcı, 1992: 2) çoğunluk teşkil etmektedir. Dört halife (naat-i çâr-yâr), Hz. Ali (naat-i Ali), peygamberler, velîler ve din büyükleri hakkında yazılmış naatlar da vardır. Emine Yeniterzi: 'aşere-i mübeşşere, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, Hz. Hamza, Hz. Abbas, Ebû Hanîfe, İmâm Şâfiî, İmâm Mâlik, İmâm Ahmed, İmâm Buhârî, İmâm Müslim ve Abdülkâdir Geylânî gibi tarikat büyükleri' için de yazılmış naatlar bulunduğunu söylemektedir (Yeniterzi, 1989: 2).

2. Türk Edebiyatında Hz. Hatice ve Hz. Aîşe

Hz. Peygamber'in eşleri için kullanılan ümmehâtü'l-mü'minin ifadesi; "Peygamber müminlere kendi canlarından daha yakındır, onun hanımları ise müminlerin

anneleridir” ayetine dayanmaktadır (el-Ahzâb 33/6). Ümmehâtü'l-mü'minîn yanında “ezvâc-ı tâhirât” tabiri de kullanılır (Uraler, 2012: 306). Bu sebeple İslâm edebiyatında şairler ve yazarlar eserlerinde, Hz. Peygamber'in eşlerinden özellikle de Hz. Hatice ve Hz. Aişe'den bahsetmişlerdir.

2.1 Hz. Hatice

Hz. Muhammed'in ilk hanımı olan Hz. Hatice Hz. Peygamber'e inanan ilk kişi ve ilk Müslümandır. İslâm tarihinde özel bir konuma sahiptir. Her zaman Hz. Peygamber'e destek olup ona kol kanat germiştir. İslâm yolunda maddi manevi her türlü fedakarlığı yapmıştır. Hz. Hatice, Müslümanlar tarafından daima sevilmiş, onun yaşantısı her daim insanlara örnek olmuştur. Bu nedenle Hz. Hatice hakkında birçok eser farklı dillerde yazılmıştır. Hz. Hatice bu eserlerde iffeti, Hz. Peygamber'e olan sevgisi ve saygısı, ilk Müslüman oluşu, cennetle müjdelenmesi ve güzel ahlakı ile yer almaktadır (Tunç, 2010: 233). Daha çok siyer ve mevlid gibi Hz. Peygamber'in hayatı çerçevesinde ele alınan eserlerde Hz. Hatice konu edilmiştir. Hz. Peygamber'e olan sevgisi, Hz. Peygamber'in halası Hz. Atike'nin Hz. Hatice'ye Şam'a gidecek kervanına onu da dahil etmesi için ricada bulunması, yolculuk esnasında Hz. Hatice'nin yardımcısı Meysere'ye Hz. Peygamber'i izletmesi, Hz. Atike aracılığı ile Mekke'nin büyükleri tarafından Hz. Hatice'nin babasından istenmesi, evlilikleri, Hz. Hatice'nin Müslüman oluşu ve Hz. Peygamber'e destek olması eserlerde işlenen konuların başında yer almaktadır.

Hz. Hatice, Türk edebiyatında geniş bir yer bulmuştur. Hz. Hatice için yazılmış hikâye, destan, manzume, mesnevi, menkıbe, mevlid, siyer gibi çeşitli türlerde eserler bulunmaktadır. Müstakil eserlerin bir kısmı Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile evliliklerini ayrıntılı olarak anlatmıştır. Bir kısmı yine Hz. Peygamber çerçevesinde gelişen olayları merkeze alarak Hz. Hatice konusunu işlemiştir (Süer, 2015: 137-143).

Gulâmî'nin *Dâsitân-ı Hadîcetü'l Kübrâ* mesnevisinde Hz. Hatice, ayrı bir konu olarak ele alınmıştır. Manzum siyerlerde, hicret-nâmelerde ve mevlidlerde de onun hayatına dair bahsedilen konulara yer verilir. Siyer ve mevlid türündeki eserlerde Hz. Hatice'nin daha çok karakteristik ve maddi özellikleri tasvir edilmiştir. Özellikle iyi huyluluğu, soyluluğu, cömertliği, bilgili oluşu, söz sahibi oluşu ve servetini İslâm yolunda harcaması bakımından sıkça zikredilmektedir:

“Nâme yazdı Hâdîce ol zamân

Virdiler Muhammed'e oldu revân” -*Gulâmî, Dâsitân-ı Hadîcetü'l Kübrâ*, 524. beyit

“Hâdîce cümle Tevrât'ı bilürdi

Ne deñlü vardır anı bilürdi” -*Gulâmî, Dâsitân-ı Hadîcetü'l Kübrâ*, 190. beyit (Köse, 2017: 479).

Mesnevî nazım biçimiyle kaleme alınmış ve manzum bir siyer niteliği taşıyan *Dâsitân-ı Mustafa* adlı eserde de Hz. Hatice'ye dair çeşitli beyitlere yer verildiği görülmektedir.

Mekkede var ıdı bir hâtun ulu

Hûp ıdı hem ‘âkile yüzi şulu

Kendi 'aşrında anuñ gibi güzel
Yoğ ıdı hem hûp ıdı aña bedel
Hulku görklü hüsnu ğâyet hûp ıdı
Ol zamânda ğâyet ol maħbûb ıdı
Gözleri nergis saçı reyhân ıdı
Cân u diller 'aşkına hayrân idi
Kendinüñ adı Hadîce-di hemân
Hem daħı altmış qaravaşı var ıdı hemân
Ger çehizindeñ sorarsañuz nişan
Var ıdı yüz kırk daħı altun havan (Çoşkun, 2019: 70).

Nesîmî, Hz. Hatice'yi saygın ve değerli birisi olarak Hz. Fatıma'yı da masumiyetiyle öne çıkarmış; onların kâinatta hem kadınların en hayırlısı hem de en övülenleri olduğunu söylemiştir:

"Fâtıma ma'sûm oluptur hem Hadîce muhterem
Ma'den-i fahrü'n-nisâdır menbâ-ı hayru'n-nisâ" (Çavuşoğlu, 2022: 47).

Ümmî Sinân ve Hatayî, Hz. Hatice ile ilgili benzer ifadeleri divanlarında kullanarak, Peygamber'in mahremi olarak tasvir etmişlerdir.

*Ümmî Sinân Dîvânı'*nda;
"Hatîce mahremin oldı Fatıma kadrini bildi
Nisâlara şefî' oldı ey yüzi gül ü alnı mâh" (Bilgin, 2017: 143).

*Hatayî Dîvânı'*nda;
"Hadîce maħrem oldı çün Resûle
Yakın bil Fâtıma hayru'n-nisâdur" (Macit, 2017: 235).

Bazı mersiyelerde Hz. Hatice'ye yapılan atıflar yer almaktadır. Bu mersiyelerde şair, vefat eden annesinin cennet nimetlerine ve Hz. Hatice'ye kavuşmasını dilemiş; eşini Hz. Hatice'nin yoldaşlığına ve Hz. Meryem'in paklığına benzetmiştir; vefat eden eşinin cennette bol lütuf ve ikrama erişmesini ve Hz. Hatice'ye komşu olmasını istemiştir:

"Rûhı olup Hadîce-i kübrâya hem-civâr
Görsün cenâb-i Fâtımadan lutf-ı bî-şûmar
Ya Rabbi hem de zevcine ver sabra iktidâr
Zîrâ ki şimdi böyle dir aglar Senih-i zar
Ol şeb-çerağ-ı mihr ü vefâ çıkdı elden âh
Nâ-gâh söndü şem '-i murâdım ecelden âh" (Özköse, 2015: 115)

Divan edebiyatında farklı türde eserlerde Peygamber'in eşleri ve kızları; değerli, hayırlı, saygı gören ve yüksek ahlaki nitelikleri ile yer almıştır. Benzer şekilde halk edebiyatında da benzer vasıflarla anıldığı görülmektedir. Kul Himmet'in şiirlerinde Hz. Peygamber'in eşi Hz. Hatice ve kızı Hz. Fatıma şu dizelerle yer almıştır:

"Hatice Fatıma mihr-i muhabbet

Umarım kuluna eyleye hürmet (43. şiir)" (Özcan, 2011: 174).

....

"Hatice Fatıma Hakk'ın yâridir

Anın katarından ayırma bizi (55. şiir)" (Özcan, 2011: 192).

...

"Hatice için Muhammed

Ana vacip oldu cennet (146. şiir)" (Özcan, 2011: 306).

2.2 Hz. Aişe

Hız. Aişe bi'setin 4. yılında (614) Mekke'de doğmuştur. Ebû Bekir es-Sıddık'ın kızı olan Hz. Aişe Hz. Peygamber'in 3. eşidir. Hz. Peygamber'in ölümünün ardından 47 yıl yaşayan Hz. Aişe altmış beş (veya altmış altı) yaşında iken Ramazan 678'de vitir namazını kıldıktan sonra Medine'de vefat etmiş ve vasiyeti üzerine Cennetü'l-Bakî'a mezarlığına defnedilmiştir (Fayda, 1989: 201).

Hız. Aişe'nin, Hz. Peygamber'le erken yaşta gerçekleşen evliliği, onun hayatına olumlu etkiler bırakmıştır. Bu birliktelik, Hz. Aişe'nin özgüvenini artırmış ve cesur bir şekilde savaş meydanlarına çıkmasını sağlamıştır (Erkocaaslan, 2016: 203). Ayrıca, Hz. Aişe'nin ilim sahibi olmasına da vesile olmuştur. Hz. Aişe, üstün özellikleriyle hem Kur'an-ı Kerim'de hem de Hz. Peygamber'in sözlerinde Sıddıka (doğru sözlü), Tayyibe (iyi davranışlarda bulunan), Muvaffaka (başarılı) ve Müberra (arınmış) lakaplarıyla anılmıştır. İlmiyle, faziletleriyle ve ahlakıyla tüm Müslümanlara örnek olmuştur (Sabuncu, 2015a: 41).

Hız. Aişe, küçük yaşından itibaren Kur'an' ve sünnet hayatının içinde yer almış, hadis ve sünnetin aktarımında önemli rol oynamıştır. Rivayet ettiği hadislerin sayısı 2210'dur. Kendisine İfk hadisesi, İla ve Tahyir olayları sebebiyle Kur'an ayetleri inmiştir. Siyer, tabakat, menkıbe, mevlid eserlerinde onunla ilgili bilgilere ulaşmak mümkündür. Hz. Aişe'nin hayatı, toplumdaki yeri, fıkhi meselelere bakış açısı, siyasi faaliyetleri, rivayet ettiği hadisler ve fetvaları gibi çeşitli konular özelinde yapılmış pek çok araştırma da vardır (Sabuncu, 2015b: 130-145).

Mesneviler, tezkireler, mecmualar ve yüzden fazla divan başta olmak üzere klasik edebiyatın birçok eseri tarandığında, Hz. Hatice ve Hz. Aişe hakkında yazılmış beyitlere yalnızca sınırlı sayıda eserde rastlandığı görülmüştür. Siyer, menkıbe ve tabakat gibi tarihî ve biyografik içerikli eserlerde Hz. Hatice ve Hz. Aişe'ye dair geniş bilgilere ve övgü dolu ifadelerle sıkça yer verilmesine karşın, divan edebiyatı geleneğinde bu iki

önemli şahsiyete çok fazla yer verilmediği dikkati çekmektedir. Bu durum, edebî türlerin içerik ve işlev farklılıklarıyla açıklanabilir. Zira siyer ve tabakat gibi kaynaklar, doğrudan tarihi ve dinî şahsiyetleri merkez alarak bilgi vermeyi amaçlarken; divan şiirinde ise çoğunlukla tasavvufî, mecazî aşk temalı ve sembolik anlatımlar ön plana çıkmaktadır. Buna rağmen, bazı divan, mesnevi ve mecmualarda Hz. Hatice ve Hz. Aîşe hakkında yazılmış beyitlere de rastlanmakta; bu beyitler üzerinden dönemin değil, edebî türün yaklaşımı çerçevesinde bir değerlendirme yapılabilmektedir. Divanlardan bazı örnekler verecek olursak, ilgili beyitler aşağıda sıralanmıştır:

Hz. Aîşe hanımların ileri geleni ve faziletlisi, zühd ve takva sahibi oluşuyla *Cinânî Divanı*'nda zikredilmiştir:

“Meryem ü ‘Âîşe vü Fâtıma ya Râbî‘adur
Zâtına zühd ü salâh ile bulunmaz hem-tâ” (Tunç, 2010: 227).

Handânî Divanı'nda, Hz. Hatice'ye ve Hz. Aîşe'ye hürmet gösterip onları veli olarak tanıtmıştır:

“Hem Hadîce Meryem ü Havvâ Asiyye ümmehât
Âdem, İbrâhîm ü Ahmed'dür abâ üç ehl-i dâd
Mustafâ'nun sevdüğü erlerde gâyet çâr yâr
Hem Hadîce, Fâtıma vü Âîşe üç meh nejâd” (Değirmençay, 2018: 169).

Hz. Hatice ve Hz. Aîşe dışında ehl-i beyt medhinin yer aldığı şiirlerde, Hz. Fatıma da şairler tarafından övülen kadınlar içerisinde yer almaktadır. Fûrûğî'nin ehl-i beyt için yazdığı naatında Hz. Fatıma, Hz. Muhammed'in soyundan gelen en değerli, en pıriltılı inci olarak nitelendirilmiş ve dünya üzerinde bu kadar saf ve temiz bir cevherin benzeri gelmemiştir. Hz. Fatıma, iffet dolu bir ortamda doğmuş ve peygamberlik mührünün taşıyan şerefli bir ailede yaşadığını ifade etmiştir.

“Dürr-i deryâ-yı nübüvvet ol cenâb-ı
Fâtıma Öyle bir pâkize gevher gelmedi bu âleme
Gülşen-i iffetde Zehrâ geldi bâb-ı Hâtem'e
Astânmda hemîşe bint-i İmran hâdime
Dergehinde dem-be-dem saf saf ferîştah kaime
Hem bu güftâr-ı şerîfiyle olupdur nâzime” (Cunbur, 1996: 938).

Enderunlu Osman Servet müseddesinde Hz. Fatıma'dan kadınların annesi ve kadınların hayırlısı olarak bahseder:

*Hazret-i Ümmü'n-nisâ Hayrû'n-nisâdır mihr ü mâh
Dergeh-i ismetleridür bizlere cây-i penâh
Nûr-i ayn-i Mustafâ şebbîr ü şebbîr iki şâh*

Biri dînim biri imânumdur olsun Hak güvâh

Güzel ahlakıyla Hz. Fatıma'ya benzetilen Fatma Sultan'a yazılmış bir örnek Nedîm'in beytinde şöyle yer almaktadır:

“O hakan-i kerîmin duhter-i pâkîze-ahlâkı

Semiy-y-i Hazret-i Zehrâ cenâb-ı Fâtıma Sultan beytidir” (Cunbur, 1996: 939).

Şairler tarafından çeşitli sebeplerle kadın sahabelere de eserlerde yer verilmiştir. Nev'î-zâde Atâyî *Sohbetü'l-Ebkâr* adlı eserinde ve İbrâhim İbn-i Bâlî *Hikmet-Nâme'sinde* (1b-149a); Mirâc gecesi Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'nin kız kardeşi Ümmi Hânî'nin evinde olduğunu şiirlerinde şu beyitlerle dile getirmişlerdir:

İbrâhim İbn-i Bâlî;

“Ayağı tozu ile şâm-ı siyâh

İtdi rûşen-geri-i dîde-i mâh

Toldı mehtâb-ıla çarhın bâmı

Gark-ı âb itdi sevâd-ı şâmı

Ol gice Hazret-i sultân-ı kirâm

Ümmehânî evini kıldı makâm” (Yelten, 2017: 29).

Lâmîî Çelebi;

“Burâk-ı çarha meh urmuş gümüş zîn

Nücûm itmiş kevâkib birle tezyin

.....

Safâ Tûrında âb idüp tegannî

Kelîm-âsâ dir idi Rabbi ernî

Süreyyâ-veş saçılmış bâga şebnem

Güneş gibi açılmış verd-i hurrem

Serây-ı Ümmühânî içre bî-gam

O şeb ahşamlamışdı mâh-ı ‘âlem” (Esir, 2017: 46).

3. Âsâr-ı Kemâl'de Yer Alan Hz. Hatice ve Hz. Aîşe Naatları

İncelediğimiz eserde yer alan naatlar, 14 beyitlik *Na't-ı Şerîf-i Hazret-i Hadîcetü'l-Kübrâ Radya'llâhu Te'âlâ 'Anhâ* ve 19 beyitlik *Na't-ı Şerîf-i Hazret-i Â'îşe-i Sıddîka Radya'llâhu Te'âlâ 'Anhâ* başlıklarıyla müstakil bir şekilde Hz. Hatice ve Hz. Aîşe için yazılmıştır. Sâdık Kemâl, şiirlerinde Hz. Hatice'nin hayatına dair önemli bilgileri detaylı bir biçimde işlemektedir. Özellikle, Hz. Hatice'nin soyunu, yüksek itibarını, ahlaki erdemlerini, İslâm'a olan erken inancını ve Peygamber Efendimize verdiği maddi ve manevi destekleri vurgulamaktadır. Şiirlerinde Hz. Hatice'nin, Hz. Peygamber'in ümmeti içindeki özel konumuna dikkat çekilmekte ve İslâm'ın ilk yıllarında yaşanan önemli hadiseler çerçevesinde Hz. Peygamber'e verdiği desteğin önemi belirginleştirilmektedir.

Şair, Hz. Hatice'nin sadece dönemin şartlarında değil, tüm zamanlar boyunca insanlar için örnek alınması gereken bir şahsiyet olduğunu vurgulamakta; onun müminler arasındaki seçkin yerini ifade eden "Ümmehâtü'l-Mü'minîn" ünvanına da özellikle atıfta bulunmaktadır. Şiirde ayrıca, Hz. Hatice ile Hz. Peygamber'in evliliğinin 25 yıl sürdüğü ve bu süre boyunca Hz. Peygamber'in başka bir kadınla evlenmemiş olmasının, onunla kurduğu ilişkinin ne kadar özel ve güçlü olduğuna işaret ettiği dile getirilmektedir. Hz. Hatice'nin vefatından sonra dahi Hz. Peygamber'in ona duyduğu derin sevgi ve özlemin devam ettiği, şiirin dikkat çeken temalarından biridir. Bunun yanı sıra Hz. Hatice'nin birçok hadisle övüldüğü, dört faziletli kadından biri olarak anıldığı, Hz. Peygamber'e ilk inanan ve onun davasına malını ilk feda eden kişi olduğu, İbrahim hariç Hz. Peygamber'in tüm çocuklarının annesi olduğu ve Kur'an'da övülen kadınlara karşı üstünlük gösterdiği gibi hususlar da şiirde yer alan diğer önemli bilgiler arasında bulunmaktadır.

Şiir metni:

I. Na 't-ı Şerîf-i Hâzret-i Hâdîcetü'l-Kübrâ Radıya'llâhu Te'âlâ 'Anhâ
Mefâ'lün / fe'lâtün / mefâ'lün / fe'ilün

1. Birinci zevce-i 'ulyâ-yı Mefhar-i dü-serâ
Cenâb-ı bint-i Hüveylid Hâdîcetü'l-Kübrâ
2. Nesebce de olarak ittihâd-ı Şâh-ı rüsûl
Bu vech-ile dahı virdi şeref aña Mevlâ
3. Buyurdı evveli İmân cümle ümmetden
Resûl-i ekremiñ olduḡda bi'seti ḡaḡḡâ
4. Buyurdı taḡt-ı nikâḡ-ı Nebî'de 'azm-i behişt
Yigirmi beş sene kesb itdi fahr-i lâ-yuḡḡâ
5. Ḥayât üzre bulınduḡça Zât-ı 'ulyâsı
Tezevvüc eylemedi diğerin Resûl-i Ḥudâ
6. Vefâtı Mekke'de hicretten üç sene aḡdem
Resûl-i ekrem ider çok ḡadiş ile şenâ
7. Cemî-i nisveniñ içinde dört olup efdâl
Birisi o idüḡin eyledi ḡadiş inbâ
8. Nebiyy-i ekreme nisvânda cümleden aḡdem
Buyurdı nefsi-i 'ulâsıyla mâlını i'tâ

9. Resûl-i a'zamıñ evlâdı cümlesi andan
Tulû' eyledi reşk itdi burc-ı şems-i 'alâ
10. Cenâb-ı Mâriye'dendür tulû'-ı İbrâhîm
Toğurdı sâ'irini hep Hâdîcetü'l-Kübrâ
11. İdüp nisâ-i Nebî'niñ sitâyışın Qur'an
Cemî'-i nisveye eyler tefevvukın inbâ
12. Buyurdı anları Hâk ümmehât ümmetine
Beyân ider yine Qur'an-ı Rabb-ı bî-hemtâ
13. Şeh-i risâlet ile cümle âl ü şahbına da
Hudâ şalât ü taḥiyyâtı eylesün ebedâ
14. Kemâl fahr-i kemâl ehl-i beyte nisbetidür
Kemâl-i luṭf u şefâ'atleri ide iḥyâ (Erçen Duran, 2018: 64-65).

Sâdık Kemâl, Hz. Aîşe için yazdığı naatta, onun hayatına dair çeşitli bilgilere ve yaşadığı döneme ait bazı detaylara yer vermiştir. Şiirde, Hz. Aîşe'nin Hz. Peygamber'in üçüncü eşi olduğu, babasının Hz. Ebû Bekir olduğu, birçok hadis-i şerifle övüldüğü ve hadis rivayet eden yedi büyük hafızdan biri kabul edildiği belirtilmektedir. Ayrıca, hicretin 57. yılında vefat ederek Cennetü'l-Bâkî Mezarlığı'na defnedildiği bilgisine de yer verilmektedir. Şair, Hz. Aîşe'yi "Mefhar-ı düserâ" ifadesiyle, yani kadınlar arasında şerefli ve yüksek bir makama sahip biri olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda, onun doğruluğuna, dürüstlüğüne ve Allah'ın rızasına mazhar olmuş bir şahsiyet olduğuna "Sıddîka" sıfatıyla dikkat çekmektedir. Şiirde geçen "Şâh-ı rûsûl soyundan gelmiş olması" ifadesi ise, Hz. Aîşe'nin Hz. Peygamber'e dayanan mübarek neslin bir parçası olduğunu ifade etmektedir.

Şair, Hz. Aîşe'nin sadece Hz. Peygamber'in eşi olmasının ötesinde, İslam ilim geleneğinde önemli bir yere sahip olduğunu vurgular. Onu, derin ilmi birikimiyle tanınan, özellikle hadis rivayetinde öne çıkan, güvenilir ve saygıdeğer bir İslam âlimi olarak takdim eder. Hz. Aîşe'nin İslam'ın doğru anlaşılması, öğretilmesinin sağlanması ve sonraki nesillere aktarılması konularındaki katkıları şiirde açık biçimde dile getirilir. Şair, bu yönüyle onun İslam toplumundaki ilmi ve ahlaki rolüne dikkat çeker; yalnızca bir aile ferdi değil, aynı zamanda aktif bir dinî şahsiyet olduğunu ortaya koyar. Şiirde Hz. Aîşe; Allah'a yakınlığı, doğruluğu, dürüstlüğü, fazileti, Peygamber soyuna mensup oluşu ve İslam'ı bütün yönleriyle

⁵ "... anneleri ..." 33/Ahzâb sûresi 6. âyet.

yaşayan bir kişi olması gibi niteliklerle övülür. Bu övgüler aracılığıyla şair, Hz. Aîşe'yi hem ideal bir mümin hem de İslam'ın ilim ve ahlak rehberlerinden biri olarak yüceltir.

Şiir metni:

II. Na't-ı Şerîf-i Hâzret-i 'Â'îşe-i Şiddîka Radıya'llâhu Te'âlâ 'Anhâ

Mefâ'lün / fe'lâtün / mefâ'lün / fe'lün

1. Üçüncü zevce-i 'ulyâ-yı Mefhâr-i dü-serâ
Cenâb-ı 'Â'îşe Şiddîka oluyor inşâ
2. Nesebce de var idi ittiḥād-ı Şâh-ı rüsûl
Ki vâlidî idi Şiddîk-ı ma'delet-pîrâ
3. Cenâb-ı mefhâr-i kevneyn çok ḥadîşî ile
Buyurdı medḥ ü şenâ-yı celîlini ḥakkâ
4. Ḥadîşde yedi Zât-ı celîl olup ḥuffâz
Biri de Hâzret-i Şiddîka-i şeref-efzâ
5. İdüp nisâ-i Nebî'niñ sitâyişin Kır'an
Cemî'-i nisveye eyler tefevvuḳın inbâ
6. Cemî'ne daḥı tercîḥ olur bi-faẓl u şeref
Cenâb-ı 'Â'îşe ile Ḥadîcetü'l-Kübrâ
7. O iki Zât-ı ma'âlî-sıfât-ı pür-feyziñ
Biri birine de tercîḥi oluyor imlâ
8. Yine bu vech-ile birbirine olur tafḍîl
Cenâb-ı 'Â'îşe ile de Hâzret-i Zehrâ
9. Dimişdi 'Â'îşe Hâzretleri menâmımda
Sukûṭ eyledi ḥücreme üç meh-i ğarrâ
10. Buyurdı vâlidî üç Zât anda defn olacak
Ki cümle ehl-i zemînden o üç Zevât a'lâ

11. Buyurdı faḥr-i rūsūl anda cenneti teşrīf
Aña defīn olarak itdi ğıbtagāh semā
12. Cenāb-ı ‘Ā’işe’ye didi Ḥāzret-i Şıddīk
Budur o üç kameran işte eşrefi ḥaḳḳā
13. Ebū Bekr’le ‘Ömer Ḥāzreti de anda defīn
İder füyūzı ḥaḳīḳatde dilleri iḥyā
14. Senā-yı Ḥāzret-i Şıddīka’da çok āyet var
Ki ifki itdi kelām-ı celīl-i Ḥaḳ imḥā
15. Vefātı hicretiñ elli yedinci sālinde
Baḳī’a oldı anıñ cismi de şeref-baḥşā
16. Ḥayātda idi vefāt-ı Nebī’de ammā kim
Hemīşe feyz-i nigāḥ-ı Nebī olur eclā
17. Ki cümle zevcesidür ümmehāt ümmetine
Beyān eyledi Ḳur’ān’ı Rabb-ı bī-hemtā
18. Şeh-i risālet ile cümle āl ü şaḥbına da
Ḥudā şalāt ü taḥiyyātı eylesün ebedā
19. Kemāl-i ‘aciz ile her anda niyāz iderim
Kemāl’e eyleye Ḥaḳ ehl-i beyti de şüfe’a (Erçen Duran, 2018: 66-68).

Sonuç

Bu çalışma, 19. yüzyıl Osmanlı sahasında yaşamış mutasavvıf ve şair İsmâil Sâdık Kemâl’in kaleme aldığı *Âsâr-ı Kemâl* adlı dinî-tasavvufî eserinin üçüncü bölümünü oluşturan *Şerh-i Esmâ’-i Evliyâ’nın Kıssası* içerisindeki iki naatı incelemeye odaklanmıştır. Söz konusu naatlar, Hz. Hatice ve Hz. Aişe’ye ithaf edilmiş olup, klasik Türk edebiyatı çerçevesinde müstakil kadın sahabe naatları örnekleri arasında dikkat çekici bir yer teşkil etmektedir.

Araştırma sonucunda şu temel bulgulara ulaşılmıştır:

1. Klasik edebiyatımızda geleneksel olarak eserlerin girişinde tevhid, münâcât ve özellikle Hz. Peygamber’e yazılmış naatlarla karşılaşılması alışıldık bir uygulamadır. Ancak Sâdık Kemâl bu geleneğe farklı bir yaklaşım sergileyerek eserine besmele sonrası

⁶ Cennetü'l-Bakî: Medine’deki Müslümanların ilk mezarlığı (Fayda, 1993: 387).

⁷ “... anneleri ...” 33/Ahzâb sûresi 6. âyet.

Hz. Hatice ve Hz. Aîşe'ye yazdığı müstakil naatlarla başlamıştır. Bu tercih, eserin biçimsel ve tematik olarak özgünlüğünü ortaya koymakta; aynı zamanda kadın sahabelerin temsili bakımından da dikkat çekici bir durum arz etmektedir.

2. Hz. Hatice ve Hz. Aîşe ile ilgili literatürün daha çok siyer, menâkıb ve tabakat türü mensur eserlerde yer aldığı; divan şiirinde ise bu iki şahsiyetin genellikle birkaç beyitle anıldığı gözlemlenmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Sâdık Kemâl'in bu şahsiyetlere müstakil naatlarla yer vermesi, onları merkezî figürler olarak yüceltmesi ve şiir bütününde tematik bir derinlik kazandırması açısından önemlidir.

3. Klasik Türk edebiyatında naat türü, öncelikli olarak Hz. Peygamber'i övmek amacıyla kaleme alınan şiirlerden oluşmaktadır. Bunun yanı sıra, dört halife ile bazı dinî ve siyasi şahsiyetler için yazılmış naat örneklerine de rastlanmaktadır. Buna karşılık, kadın sahabeler ya da İslam tarihinde öne çıkan kadın şahsiyetler için yazılmış müstakil naatlar edebî geleneğe yaygın değildir. Taranan kaynaklarda, özellikle naat mecmualarında Hz. Peygamber'e yönelik naatların büyük bir ağırlık taşıdığı; bunları dört halife ve bazı devlet büyüklerine ithaf edilen naatların takip ettiği görülmektedir. Hz. Hatice ve Hz. Aîşe gibi öncü kadın şahsiyetlere dair övgüler ise çoğunlukla şiirlerin içinde yer alan birkaç beyitle sınırlı kalmış; müstakil şiirler hâlinde ele alınmamıştır. Bu bağlamda, İsmâil Sâdık Kemâl'in Hz. Hatice ve Hz. Aîşe'ye ayrı ayrı ithaf ettiği naatlar, hem biçimsel hem tematik açıdan klasik naat geleneği içinde dikkat çekici bir yenilik ortaya koymakta; kadın sahabelerin edebî temsiline özgün bir katkı sunmaktadır.

4. Şair, Hz. Hatice, Hz. Aîşe ve evlâd-ı kirâm için kaleme aldığı naatlarda, onların sahip olduğu üstün nitelikleri, ahlaki faziletleri ve İslam toplumundaki önemli rollerini övgüyle dile getirmiştir. Bu naatlarda, söz konusu şahsiyetlerin İslami literatürdeki konumunu yücelten ortak temalar ve benzer ifadeler dikkat çeker. Özellikle bazı beyitlerde tekrarlanan mısralar aracılığıyla, Kur'an-ı Kerim'de yer alan "Peygamber, müminlere kendi canlarından daha önce gelir. Onun eşleri de müminlerin analarıdır." (Ahzâb, 33/6) âyetine telmihte bulunularak Hz. Peygamber'in eşlerinin annelik makamına sahip oluşuna vurgu yapılmıştır. Bu tür telmihler, şairin dini bilgi birikimini, edebi bir üslupla harmanlayarak okuyucuya aktarma çabasının da bir göstergesi niteliğindedir. Her iki naatta da tekrarlanan ortak beyitler şu şekildedir:

Buyurdu anları Hâk ümmehât ümmetine
Beyân ider yine Qur'ân-ı Rabb-ı bî-hemtâ (I/12)

Ki cümle zevcesidür ümmehât ümmetine
Beyân eyledi Qur'ân'ı Rabb-ı bî-hemtâ (II/17)

İdüp nisâ-i Nebî'nîñ sitâyişin Qur'ân
Cemî'-i nisveye eyler tefevvukın inbâ (I/11 , II/5)

5. Aşağıda yer alan iki beyitte, kadınlar arasında üstün kabul edildiklerine vurgu yapılan ortak bir tema işlenmektedir. İlk beyitte, “cemî’-i nisvân” yani kadınlar topluluğu içinde dört faziletli kadından söz edilmekte; bunlardan birinin Hz. Hatice olduğu ifade edilmektedir. İkinci beyitte ise Hz. Hatice ve Hz. Aişe, amel ve şeref bakımından tüm kadınlar arasında öne çıkan, en faziletli hanımlar olarak doğrudan isimleriyle anılmaktadır. Her iki beyitte de şairin, Hz. Peygamber’in eşlerini yüceltme amacı taşıdığı görülmektedir.

Cemî’-i nisvenîñ içinde dört olup efdal
Birisî o idügin eyledi hadîş inbâ (I/7)

Cemî’ne dañı terciñ olur bi-fazl u şeref
Cenâb-ı ‘Âişe ile Hadîcetü’l-Kübrâ (II/6)

Sonuç olarak, Sâdık Kemâl’in *Âsâr-ı Kemâl* adlı eserinde Hz. Hatice ve Hz. Aişe’ye müstakil naatlarla yer vermesi, klasik edebiyatımızdaki naat geleneğine farklı ve dikkat çekici bir yaklaşım kazandırmaktadır. Şairin bu şahsiyetleri ayrı şiirlerle yüceltmesi, hem kadın sahabelerin edebî temsiline dair sınırları genişletmekte hem de naat türünün içeriksel çeşitliliğine katkı sunmaktadır. Eserde, Hz. Peygamber’in eşlerinin faziletlerine ve İslam toplumundaki anlamlı rollerine yapılan vurgular, bu şahsiyetlerin hem dinî hem de edebî metinlerde daha görünür hâle gelmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla, bu iki müstakil naat, klasik şiir geleneği içinde özgün bir örnek olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, şairin dinî bilgi birikimini estetik bir üslupla harmanlayarak sunması, söz konusu naatların edebî değerini artıran başlıca unsurlar arasında yer almaktadır.

Kaynakça

- Bağdatlı İsmail Paşa. (1951). *Hediyetü’l-Ârifîn, Esmâü’l-Müellifîn ve Âsârü’l-Musannifîn* (C. 1). İstanbul: MEB Basımevi.
- Belenkuyu, B. (2017). Vecîhîzâde İsmâ’il Sâdık Kemâl (Ö. 1892) ve Rûh-ı Kemâl’de Yer Alan Manzum Esmâ-i Nebî Metni. *Asos Journal: The Journal of Academic Social Science*, V(49), 389-419.
- Bursalı Mehmed Tahir. (1972). *Osmanlı Müellifleri II*. İstanbul: Meral Yayınevi.
- Can, D. (2020). *Kemâl-Nâme-i Düğümlü Baba Cild-i Hâmis (İnceleme-Metin)* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Canım, R. (2016). *Divan Edebiyatında Türler* (5. bs). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Cunbur, M. (1996). Klâsik Edebiyatımızda Ehl-i Beyt Sevgisi. *Erdem*, 8(24), 909-960.
- Çetin, R. (2021). *İsmâil Sâdık Kemâl Paşa’nın Tefsîr-i Kemâl’i* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi). Ankara Üniversitesi.
- Çetin, R. (2022). İsmâil Sâdık Kemâl Paşa’nın Manzum Tefsîr-i Kemâl’i = The Manzum Tafsir-i Kemal of İsmail Sadık Kemal Pasha. *Turkish Studies Comparative Religious Studies*, XVII(4), 359-377.
- Çiçekler, M. (2006). Na’t (Türk Edebiyatı). İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 32, ss. 435-436). İstanbul: TDV Yayınları.

- Çoşkun, R. (2019). *Dâsitân-ı Mustafâ* (Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Değirmençay, V. (2018). Handânî ve Farsça Şiirleri. *Doğu Esintileri*, (8), 163-188.
- Demir, M. (2023). Türk İslam Edebiyatında Manzum Bir Sahabe Biyografisi: Zikr-i Ashâb-ı Küllî-i Dügümlü Kemâl. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 9(3), 519-544.
- Erçen Duran, Z. (2018). *Âsâr-ı Kemâl'deki Şerh-i Esmâ'-i Evliyâ'nın Kıssası* (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Erkocaaslan, R. (2016). *Hız. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Hız. Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Rolü* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Fayda, M. (1989). Âişe. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (s. 201). İstanbul: TDV Yayınları.
- Fayda, M. (1993). Cennetü'l-Bakî. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi: C. VII* (s. 387). İstanbul: TDV Yayınları.
- Işıl, F. (2015). *Edebiyatımızda Hadîs-i Şerîfler Âsâr-ı Kemâl'deki Bin Ehâdis Şerhi (İnceleme—Transkripsiyonlu Metin)* (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- İbrâhîm İbn-i Bâlî. (2017). *İbrâhîm İbn-i Bâlî'nin Hikmet-Nâme'si (1b-149a)* (M. Altun, Çev.). Ankara: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- İnal, İ. M. K. (1969). *Son Asır Türk Şairleri II*. İstanbul: MEB Basımevi.
- İsmâîl b. Haydar el-Erdebîlî. (2017). *Hatâyî Divânı* (M. Macit, Çev.). Ankara: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Karakuş, Y. (2015). *Âsâr-ı Kemâl'deki Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ, Esmâ-i Nebî ve Na't-ı Enbiyâ (İnceleme—Transkripsiyonlu Metin)* (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Karakuş, Y. (2018). XIX. Yüzyıl Şâirlerinden İsmâîl Sâdık Kemâl'in Âsâr-ı Kemâl'de Yer Alan Manzum Hilyesi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 18(1), 569-595.
- Kavalcı, O. (1992). *Divan Şiirindeki Na'tlarda Dinî ve Tasavvufî Unsurlar* (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Konyalı, İ. H. (1942). *İstanbul Sarayları* (C. 1). İstanbul: Burhaneddin Matbaası.
- Köse, F. (2017). Hilye Geleneğine Bir Katkı: Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait İki Mesnevîde Hz. Hatice (r.a.) Tasvirleri. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(11), 473-495.
- Kuneralp, S. (1999). *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922) Prosopografik Rehber*. İstanbul: İsis Yayınevi.
- Küçük, Ş. (2022). Bir Menâkıbın Aynasından 19. Yüzyıl Osmanlısında Siyasi ve Sosyal Hayat Kemal-Nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Sâlis Örneği. *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 377-398.
- Lâmîî Çelebi. (2017). *Ferhâd ile Şîrîn* (H. A. Esir, Çev.). Ankara: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Macit, M. (2006). Münâcât. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 31, ss. 563-565). İstanbul: TDV Yayınları.
- Nev'î-zâde Atâyî. (2017). *Sohbetü'l-Ebkâr* (M. Yelten, Çev.). Ankara: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Okumuş, F. S. (2019). *İsmâîl Sâdık Kemâl Vecihî Paşazâde (Ö.1310/1893)'nin İhlâs Sûresi Tefsiri ve Üzerine Yapılan Şerh: Tahkikî İnceleme* (Yüksek Lisans Tezi). Kırklareli Üniversitesi,

Kırklareli.

- Olgun, T. (1973). *Edebiyat Lüğatı* (K. E. Kürkçüoğlu, Ed.). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Önce, N. (2019). *Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba Cild-i Sâni (İnceleme-Metin)* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Özcan, S. (2011). *Kul Himmet'in Şiir Dünyası, Şiirlerinde Gelenek, Etkileşim ve Eğitim* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Özköse, K. (2015). Tasavvuf Kültüründe Hz. Hatice. *Hazreti Hatice Sempozyum Bildirileri*, 107-119.
- Sabuncu, Ö. (2015a). Hz. Âişe Hakkında Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33(33), 130-145.
- Sabuncu, Ö. (2015b). *Hazreti Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve İslâm Tarihindeki Yeri* (Doktora Tezi). Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Süer, F. R. (2015). Türkiye'de Hz. Hatice Çalışmaları. İçinde A. Aksu (Ed.), *Hazreti Hatice Sempozyum Bildirileri* (ss. 137-143). Sivas: Sivas Belediyesi.
- Süreyya, M. (1996). *Sicill-i Osmanî 3* (S. A. Kahraman, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Şener, H. İ. (1986). Türk Divan Edebiyatında Na't ve Bazı Na't Mecmuaları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (3), 147-160.
- Şener, H. İ. (1987). Asâr'ı Kemâl'de Yer Alan Manzum Esmâü'l-Hüsna. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (4 [Prof. Dr. Ömer Yiğitbaşı'na Armağan]), 227-240.
- Taşan, N. (2017). *Kemâl-Nâme-i Düğümlü Baba Cild-i Evvel (İnceleme—Metin)* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Tatlı, B. (2015). İsmail Sâdık Kemâl'in Âsâr-ı Kemâl'deki Hadisçiliği. *Dini Araştırmalar*, 18(46), 45-65.
- Terzioğlu, F. (2020). İsmail Sâdık Kemâl'in Delâilü'l-Hayrât Şerhi: Rûh-ı Kemâl. *KÜLLİYAT Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, (10), 57-77.
- Tuman, M. N. (2001). *Tuhfe-i Nâilî* (C. 2). Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- Tunç, S. (2010). Klasik Türk Şiirinde Kadın Şahsiyetler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(15), 225-259.
- Uraler, A. (2012). Ümmehâtü'l-mü'minin. İçinde TDV *İslâm Ansiklopedisi* (C. 42, ss. 306-308). İstanbul: TDV Yayınları.
- Ümmî Sinân. (2017). *Ümmî Sinân Divânı* (A. A. Bilgin, Çev.). Ankara: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Yeniterzi, E. (1989). *Divan Şiirinde Na't* (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yeniterzi, E. (2002). Türk Edebiyatında Na'tlara Dair. *Türkler*, Ankara, 11, 762.
- Yeniterzi, E. (2006). Na't. İçinde TDV *İslâm Ansiklopedisi* (C. 32, ss. 436-437). İstanbul: TDV Yayınları.
- Yeniterzi, E. (2015). *Türk Edebiyatında Na'tlar (Antoloji)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yıldız, A. (2015). Türk- İslam Edebiyatında Hz.Hatice. İçinde A. Aksu (Ed.), *Hazreti Hatice Sempozyum Bildirileri* (ss. 89-105). Sivas: Sivas Belediyesi.
- Yıldız, A., Kemikli, B., Öztürk, A., & Yılmaz, A. (2012). *Türk-İslâm Edebiyatı* (A. Yılmaz, Ed.). Ankara: Grafiker Yayınları.